

nogle fortolkere, eller udelukkende i filosofiske overvejelser over den historiske erkendelses forudsætninger, således som hævdet af andre af de nyere fortolkere.

Bibliografien i *Critical Essays* indeholder to hovedsektioner: værker af R. G. Collingwood (I.I-VI) og værker om R. G. Collingwood (II). Sidstnævnte er udvidet med en særlig afdeling til doktorafhandlinger (III). (I) må nok anses for den fyldigste oversigt til dato, den indeholder en oversigt (I.I) over filosofiske arbejder: bøger, artikler og anmeldelser (herunder også de historiefilosofiske), en oversigt over memoirer og oversættelser (I.II-III), og en udvalgt bibliografi over praktiske historiske arbejder (I.IV), der dog er ret ufyldstgørende. Der henvises til special-bibliografien i *Proceedings of the British Academy* XXIX, 1943. Den indeholder ligeledes en oversigt over, hvor en del af Collingwoods mindre artikler er samlet i mere tilgængelig form (I.V), hvilket kan være ret nyttigt, da flere af de tidligste artikler kan være vanskelige at få fat i i dag. Afsnit (I.VI) indeholder en oversigt over upubliceret materiale og korrespondance. Dette afsnit er bibliografiens svageste, da så meget nyt materiale er kommet frem efter bogens udgivelse; men materiale til komplettering er tilsendt kompilator, og der vil med sikkerhed blive rådet bod på denne mangel ved senere optryk. Hovedafsnit (II) er den til dato mest komplette oversigt over litteraturen om Collingwood. Den eneste mangel, der kunne fremføres, ved dette afsnit er, at der ikke i opbygningen er skelnet imellem monografier, mindre artikler og anmeldelser, hvilket ville have gjort afsnittet mere overskueligt for brugeren. I denne sammenhæng er hovedafsnit (III) om disputatserne nyttigt. Bibliografien som helhed er forbilledligt opbygget og uundværlig for enhver, der ønsker at beskæftige sig seriøst med Collingwoods forfatterskab.

Margit Hurup Nielsen

Jens Henrik Tiemroth: Erslev – Arup – Christensen. Et forsøg på strukturering af en tradition i dansk historieskrivning i det 20. århundrede. Institut for Samtidshistories skriftserie, C. A. Reitzel 1978. 122 s. 25 kr.

»Historien er uadskillelig fra historikeren« har den franske historieteoretiker Henri-Irénée Marrou sagt – hvorefter han skyndsomst forklarer at der er ingen grund til at være ked af det faktum. Opfattelsen, fortolkningen og formuleringen af en fortidig situation stiller så strenge krav til fagets udøvere at læsere vil opdage afvigelser fra sandhedens smalle sti, hvis de blot har et nogenlunde godt kendskab til forfatterens forudsætninger. Fagligt i kildegrundlaget, de litterære forbilleder, skoling, personligt i miljøet, tiden, de politiske tilhørsforhold, og som en fællesnævner der ikke altid er bevidst: formålet med arbejdet, den filosofiske baggrund.

Den foreliggende bog er i dobbelt forstand præget af denne erkendelse. De tre historikere Jens Henrik Tiemroth har taget op til behandling er nemlig ikke blot historikere – middelalderhistorikere alle tre – men har også uddannet flere generationer i faget og derfor skriftligt og mundtligt måttet tage stilling til en række generelle problemer. Tiemroth har derfor foretrukket, inden for en løs kronologisk ramme, at standse op og drage foreløbige konklusioner hver gang særlig vigtige emner – bøger, udtalelser, diskussioner – var gennemgået. Det virker naturligt således at læseren selv på stedet kan tage stilling til resultaterne. Det endelige mål er at opstille en forskningsstrategi for historio-grafiske studier, og det er man først i stand til når alle de tre hovedaktørers meriter er behandlet. For kortheds skyld vil anmeldelsen gå den modsatte vej end Tiemroths og med det samme præsentere de tre hovedfelter som det kan lønne sig at studere: *Videnskabssynet*, hvordan kravene til et historisk arbejde honoreres videnskabeligt: kildegrundlaget, teoridannelsen, verifikation/falsifikation. *Historiesynet*, fagets forskellige discipliner,

årsagssammenhæng, problemstilling. *Virkelighedssyn* omfatter både menneskesyn, samfundsopfattelse og verdensgang – undertiden sammenfattet i begrebet livsanskuelse. Til de forskellige felter hører bestemte fremtrædelsesformer; de to første optræder mest i specialundersøgelser, medens den sidste nødvendigvis må inddrage større sammenhænge så de kan danne synteser.

Til hjælp for denne opstilling har Tiemroth brugt begreber hentet fra andre videnskaber. Kendtest er paradigme-tanken som er udkastet af fysikeren Thomas S. Kuhn og præsenteret i dette tidsskrift af Niels Thorsen i 1974, i *Fortid og Nutid* 1976 af Inga Floto og ikke mindst af Birgitta Odén, bl.a. i bogen »Lauritz Weibull och forskarsamhället« 1975 (anm. i HT 1977 af Jens Chr. Manniche). Som man vil vide går teorien ud på at der inden for et givet forskersamfund gives et »paradigme«, en mønstergyldig idé som alle hylder. I tidens løb gøres der forskellige angreb på den uden at dens gyldighed anfægtes, men en skønne dag rammer kritikken så centrale dele af paradigmet at det brister. Der opstår en periode uden faste holdepunkter indtil et nyt paradigme er dannet. Det berømteste eksempel er Newtons 300-årige fysiks sammenbrud til fordel for relativitetsteorien. Til overførelsen til humanistiske studier har Inga Floto peget på amerikaneren Gene Wise: *American Historical Explanations, A Strategy for Grounded Inquiry*, 1973 og Tiemroth har selv med held inddraget ideologihistorien som den fremtræder i den serie som Aage Henriksen har redigeret fra 1975.

Ved at sammenholde disse forskellige angrebsmåder kan følgende tradition udstikkes: I slutningen af det 19. årh. blev det første dræbende slag mod den nationalliberale historieskrivning ført med Kr. Erslevs udarbejdelse af »Grundsætninger for historisk Kildekritik«. I stedet for kun at underkaste særlig vanskelige problemer en kildekritisk behandling lød det ubønhørlige krav om at gennemføre den i al historisk forskning, uanset materialets art. Samtidig medførte den nye ordening af arkiverne at indenrigspolitik og -administration kom ind i synsfeltet, således at både videnskabssyn og historiesyn ændredes. Men endnu formåede man ikke at samle de mange specialstudier til en syntese der både kunne oplyse fortiden og kaste strejflys ind over fremtiden, hvilket Erslev var sig fuldt bevidst. At både han – hvilket jeg skal vende tilbage til – og hans samtidige hyldede troen på fremskridtet og udviklingstanken er der næppe tvivl om. Det blev dog først forundt Erslevs elev Erik Arup at føje den sidste del af paradigmet, den som virkelighedssynet stod for, til i storværket *Danmarkshistorie I* 1925 og *II* 1932. Når det lykkedes Arup i modsætning til de andre, skyldtes det at han overvandt den »kildefetichisme«, den afhængighed af det bevarede skriftlige materiale, som havde bundet tidligere historikere men som Arup erstattede med en »kendsgerningspositivisme« hvor det tilfældigt bevarede kildemateriale blev udfyldt med »evolutionære love« og erfaringer fra samtidens politiske liv. Arup var således en fuldblods positivist der i langt højere grad end brødrene Weibull, som han i alt for høj grad knyttes sammen med, drog den fulde konsekvens af sin fremskridtstro. Når Curt Weibull gav Arups *Danmarkshistorie* en så elskværdig anmeldelse i *Scandia* i 1934 skyldes det efter min mening snarere at Arup og Weibull'erne havde fælles fjender i universitetspolitik end at de så ens på ret mange ting her i livet. Men det er svært at bevise fordi navnlig Lauritz Weibull afholdt sig fra at blande sit »virkelighedssyn« ind i sit faglige arbejde. Den sejr Arups *Danmarkshistorie* betegner for eftertiden var vundet på bekostning af nogle af de »grundsætninger« som Erslev indpodede sine elever i 1890-erne. Flere af dem har da også føjet en kritik af nyvurderingerne i Erslevs *Historisk Teknik* fra 1911 til deres afstandtagen fra Arups værk. Inden jeg går ind på denne sammenhæng som er min og ikke Tiemroths, skal jeg kort gøre rede for tankegangen i den foreliggende bog.

Den første torpedo under »fremskridtsparadigmet« blev Aksel E. Christensens »Konge-

magt og aristokrati« fra 1945. Her blev udviklingstanken åbenlyst undsagt, ganske vist i den underfundige form at man må regne med mutationer i historien ligesom i biologien. Det der fremkaldte pludselige forandringer var ofte nye tanker og idéer udefra der i bestemte historiske situationer tændte ild i gamle huse. Et glimrende eksempel er Valdemar Atterdags landefredsforordning fra 1360 der ordnet efter tyske forbilleder men gennemført på helt danske præmisser førte landet fra feudal opløsning til stænderstaten der fik 300 års levetid. En konkret historisk begivenhed, afslutningen af mange årtiers borgerkrig, gav mulighed for at komme fri af pantlånernes kløer. Generelt udtrykt betyder Christensens arbejde fra efterkrigstiden en sammentænkning af politiske og økonomiske forhold bestemt af skiftende tiders vilkår. Selv kalder han det historieskrivning i relativitetens tegn. Som det her er fremstillet synes omvæltningen fremkaldt af en reaktion mod udviklingstroen, men som Tiemroth stilfærdigt fremfører, har det nok ikke været uden betydning at besættelsestiden opløste mange axiomer om ret og magt i Danmark. Samfundssynet har sammen med det faglige idékompleks rystet »fremskridtparadigmet« netop som dets autoritet var på sit højeste.

Relativitets-paradigmet omfatter ifølge Jens Henrik Tiemroths opfattelse nye indsigter på felterne videnskabs- og »historiesyn«. Men skønt omvæltningen synes fremkaldt af forandringer uden for faget, er det ikke hans opfattelse at en ny syntese – der også har betydning for fremtiden – endnu er opstået (s. 107). Kun historiografiske problemdiskussioner er hvad vi kan finde i et værk som »Vikingetidens Danmark« fra 1969. Først i diskussionen mellem Aksel E. Christensen og Niels Steensgaard øjner Tiemroth muligheden for et nyt paradigme, der sætter det endelige slutpunkt for de bestræbelser der længe har været undervejs: relativitetstanken har fremkaldt nye erkendelser i historievidenskaben og dens forskellige discipliner; lykkes det, som Steensgaard har sat som sit mål, at bygge en bro mellem begivenhedshistorien og de lange, overpersonlige linier i strukturforandring så har vi en »traditionsfri syntese« der i hvert fald for en gruppe historikere danner et paradigme, her kaldt holdningskomplekst. Tiemroth slutter med at indrømme at det sidste ord langt fra kan være sagt i denne sag. Andre idéer, for eksempel de marxistiske, har flere tilhængere, endnu andre kan være undgået vor kundskab.

Denne bog er en af de mange der i disse år har sat faget historie i Danmark under debat. Hanne Eriksen m. fl. har skrevet en anden i Odense 1976, Kristof K. Kristiansen og Jens Rahbek Rasmussen har i Fortid og Nutid 1976 og 1977 imødegået Inga Flotos indlæg. Foruden at Jens Henrik Tiemroth er velorienteret forekommer det mig at han frem for sine jævnaldrende viser en usædvanlig vilje til at læse andres værker på deres egne præmisser.

Naturligvis kan jeg ikke skrive under på alt hvad der siges i denne bog. Blandt andet finder jeg brugen af ordet hermeneutik altfor vagt og løst anvendt, og det er besværligt at »historiesyn« anvendes helt forskelligt fra gængs sprogbrug. Mere alvorligt er behandlingen af Erslev.

Som det ovenfor er fremstillet er Erslev førstemanden i positivismens gennembrud i faget historie. Den klassiske positivisme med fremskridtstro og udvikling finder man i hans tidlige anmeldelse af J. E. Sars: Udsigt over den norske Historie, I, 1873, trykt i Det nittende Århundrede 1875. En anden type kaldet »kildepositivisme«, afhandlinger der behandlede enkelte kildeproblemer blev sidenhen Erslevs egentlige forskningsfelt, det hvormed han opøvede sine studenter. Derimod befattede han sig ikke med Arups »kendsgerningspositivisme«. Det som Erslev stod for i sine elevs øjne var den klare, stringente og ret snævre undersøgelse der skilte klinten fra hveden i den historiske overlevering. Et grundlæggende træk var skellet mellem levning og beretning, og det tog alle til sig. Da han imidlertid besluttede sig til at udsende sine forelæsninger på tryk i Historisk Teknik

i 1911 gjorde han en opdagelse. Idet han skriver om de to hovedgrupper noterer han at »den hele Sondring egentlig ikke ligger i selve Kilderne; det er Historikeren, der snart bruger Kilden som Beretning, snart udnytter den som Lævning eller rettere Frembringelse...« (s. 5 i 1926 udg.) Arbejder man videre med bogen vil man se at dette »funktionelle« kildesyn intet spor har sat sig; ej heller har Erslevs andre senere arbejder båret præg af denne mageløse opdagelse: Erslev, det var manden og læreren fra 1892, det nye havde ingen betydning. Derfor irriterede den nye formulering hans gamle elever, ja, selv Arup protesterede imod den, og man oplevede at de samme mennesker der kritiserede Arups Danmarkshistorie også tog afstand fra det nye syn på kilderne. Først i 1950-erne indgik det i metodeundervisningen, men da havde man glemt at kildekritik à la Erslev oprindeligt var noget andet. Alt dette er ikke nyt – Tiemroth har det hele med s. 10 ff. – men i forbindelse med Erslevs festskriftartikel om Historieskrivningen, også fra 1911, er grundlaget lagt for at Erslev ikke skal opfattes som positivist, men som relativist. Hvor i hele Erslevs produktion er dette dokumenteret? Det er ikke lykkedes mig at finde et sådant sted, og hele tanken bryder eklatant mod Tiemroths iøvrigt så konsekvente og velbegrundede opdeling i to faser en positivistisk og en relativistisk hvor den sidste først satte ind efter den anden verdenskrig.

Inge Skovgaard-Petersen

Harald Jørgensen: I rigsarkivets tjeneste. Nogle erindringsblade fra årene 1934–62. Kbh. 1977. 280 s., ill.

Nogle vil, som undertegnede, have deres første besøg på Rigsarkivet i klar erindring – bygningens betagende myndighed og læsesalens knitrede stilhed. Under læsningen af denne bog genoplever man det hele, takket være forfatterens evne til at fastholde og beskrive synsindtryk. Yderligere genopleves mange senere besøg, hvor Rigsarkivet blev en frugtbar arbejdsplads – takket være vejledning fra kyndige arkivarer, hvis lærdom vibrerede gennem en grænseløs hjælpsomhed.

Forfatteren er landsarkivar, dr. Harald Jørgensen, og han er som bekendt ikke nogen ringe guide. Han har ikke her villet skrive Rigsarkivets historie, – bogen må »højst betragtes som et bidrag til denne historie«. Han har derimod villet give os et arkivliv genoplevet i erindringen, og det har han gjort. Fremstillingen er en handlingsmættet skildring af et indholdsrigt arbejdsliv; den vidner om et personligt engagement, en fabelagtig arbejdssevne, overblik og organisationstalent. Der bringes mange oplysninger om dansk arkivvæsen, om ansættelser, byggesager, registraturer, kassation og meget mere. Spændende er kapitlerne om arkivet under besættelsen, om samarbejdet med Axel Linvald og om arkivundersøgelserne i Berlin og London. Her er talent for at opfatte, fastholde og videregive konkrete og anskuelige situationer – et højdepunkt i bogen er beskrivelsen af Rigsarkivets læsesal i 1927.

Med interesse læser man om Harald Jørgensens udadvendte virke, ikke mindst om kontakten med de øvrige nordiske lande, på kongresser og privatbesøg. Her er sammenhæng med det mangeårige arbejde som dansk redaktør af »Nordisk Tidskrift« og med initiativet til »Nordisk Arkivnyt«. Det er forståeligt, at festskriftet til Harald Jørgensen i 1977 bar titlen »Nordiske Arkivstudier«. Bogen vidner om en umiddelbar glæde over kontakt med andre mennesker og fryd ved at se samarbejdet udmøntet i praktiske resultater. »Og så var det jo tilmed morsomt, ikke at forglemme« (s. 262) er en karakteristisk bemærkning.

Der er grund til at understrege, at dette ikke er Rigsarkivets historie, men personlige erindringer. I en del personkarakteristikker har læseren brug for et supplement for at